

Բայց սյրական ժամանակներու միջոցը՝ պատմութիւնն ու հաւատքը մէկ էին . խորանին վրայէն իբրեւ սրբազան երգ մը կը լսուէր ազգային թէ՛ փառաց և թէ՛ վշտաց ձայնը . քահանայն մեծաբեալ երգեցիկ և պատմաբան մըն էր : Ո՛հ , ամէնքնիս ալ ճշմարտին և ազնուին քահանայքն ըլլանք , անցեալ ժամանակին մէջ վաղէնք մտնանք եռանդուն և փառաւոր խօսակցութեամբ՝ իբրեւ սիրոյ լապտերաւ : Առանց հպարտութեան և առանց յուսահատութեան ճառենք մեր ժողովրդեան կենաց վրայ : Այն իսկ նախատինքն ալ կը դաստիարակէ :

Վոր ախորժակներ զարթուցանելու համար հարկաւոր չէ միշտ նոր բաներ ստեղծել , բաւական է հինները նոր կերպարանքով մը ցուցնել : Պատմութեան դասատուութեան աթոռ մը հաստատելէն աւելի աղէկ կ'ընէր այն մարդն որ պատմական յիշատակներով վայելչաբար բացատրէր ժողովրդեան հայրենական քաղաքացիական զեղեցկութիւնները , որոնք ինքիրեննուն լուռ պատկեր մըն են բազմութեան սրտին մէջ , զբօսանաց առիթ մը՝ ճանապարհորդին , զարմանաց՝ արուեստագիտին , խորհրդածութեան՝ փիլիսոփային . բայց ոչ , ինչպէս պէտք էր ըլլային , պատճառ վեհանձն խորհրդոյ՝ քաղաքացւոյն : Պէտք է համառօտ ոճով ազգային քաղաքացիական իրաւունքներ շինել , որոնք ոչ միայն օտարականաց ծառայեն , այլ և քաղաքացւոյն , և դաստիարակութեան ձեռնտու ըլլան իրենք ալ . անանկ որ քաղաքացին ամէն տեսածին և ամէն անկեան վրայ հին յիշատակ մը կարգայ , և անկէց առիթ առնէ անցեալ և ներկայ ժամանակներուն մէջ բաղդատութիւններ ընելու , որ միշտ օգտակար է :

Ուրուագրութեան արուեստները՝ թէ որ աս վախճանին ծառայելու ըլլան , ազգու դաստիարակ մը կրնան ըլլալ . և պատմութիւնն ալ իր յիշատակներովը կրնայ ազնուականացընել զանոնք , և

անոնք ալ կրնան ծանօթացընել մարդկանց զյիշատակս պատմութեան : Ուրիշ այնչափ անբաւ ծախուց գործքերու ձեռք զարնելէն ետքը՝ բան մը չէր թէ որ ազգային երեւելի արանց պատկերները կարգաւ փորագրուէին , և թէթեւ գնով դարձնէրու և գաւառաց մէջ բաժնուէին , և թէ՛ հարուստին և թէ՛ աղքատին տանց պատերէն կախուէին . ասոնք այնչափ խորհրդածութեանց առարկայ կ'ըլլային , որ ընտիր գրքի մը ամենօրեայ ընթերցմունքէն աւելի օգտակարութիւն կ'ունենային :

ԴՈՄԱԶԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երբայեցոց բանաստեղծութիւնը :

Երբայական հին բանաստեղծութիւնը , որ Ս . Գրոց մէջ կը բովանդակուի , արժանաւոր է մասնաւոր տեղ մը զբաւելու այլ և այլ տեսակ բանաստեղծութեանց մէջ : Թէ որ մէկը պարզ իբրեւ աշխարհիս մէջ գտնուած հնագոյն բանաստեղծութեան յիշատակարանն ալ սեպելու ըլլայ Ս . Գրոցը , միայն այս պատճառիս համար քննաբանութեան հետաքրքրական նիւթ մը կրնայ ըլլալ անիկայ : Հեռաւոր ժամանակի մը և հեռաւոր երկրի մը ախորժակը կը տեսնուի անոր մէջ , և այնպիսի բանաստեղծութեան մը ճաշակը կ'առնենք , որ շատ կը զանազանի ուրիշ ծանուցեալ բանաստեղծութեան տեսակներէն , և միանգամայն ալ լի է գեղեցկութեամբ : Ո՛վ որ կ'ուզէ լիութիւն տեղեկութիւն մը ստանալ այս նիւթիս վրայ , պէտք է որ կարգայ Ստեփան Չարբալան Բանաստեղծութիւնը Երբայեցոց գրած իմաստուն գրուածքը , որ թէ՛ ոճոյն վայելչութեամբն ընտիր է , և թէ իր ուղիղ քննաբանութիւնը :

եւ ալ հոս իրեն դիտողութիւնները մէջ պիտի բերեմ, որովհետեւ այսպիսի հանձարեղ հեղինակի մը հետեւելով միայն կրնամ աւելի օգտակար ըլլալ ընթերցողին :

Հարկ չէ ցուցնելը թէ հին Ատա-կարանին գրոց մէջ այնպիսի զգալի զանազանութիւն ունի կայ , որ մէկէն կ'իմացուի թէ զորոնք պէտք է բանաստեղծական գրութիւն սեպել , և զորոնք արձակ : Ինչպէս որ Սոլսեսի պատմական և օրէնսդրական գիրքերը յայտնապէս արձակ գրուած կը տեսնուին , աւանկ ալ Հոբայ գրոց , Վաւթի Սաղմոսներուն , Սողոմոնի Երգերուն , Երեմիայի Ողբերուն , մարգարէական գրոց մեծ մասին , և պատմական գրոց խել մը հատուածներուն մէջ որոշ նշաններ կան բանաստեղծական գրութեան :

Պատճառ մը չկայ որ տարակուսի մէկը թէ այս յետիւններս ոտանաւոր գրուած չըլլան , կամ ու և իցէ չափովք , թէպէտ այսօրուան օրս եբրայական լեզուին հին հնչմունքը կորսուած ըլլալով չենք կրնար ստուգել եբրայական ոտանաւորին էութիւնը , կամ գոնէ անկատար կերպով միայն կրնանք : Եւս կտորին վրայ մեծամեծ հակառակութիւններ ելած են դիտնոց մէջ , զորոնք մէջ բերելն ու քննելը աւելորդ է հոս : Հին Ատակարանին բառական թարգմանութեանը վրայ նայելով՝ շատ տեղեր քաջայայտ կը նշմարուի որ բնագիրը չափովք գրուած է : Եւ ձեռքդ Հոբայ գիրքը ու առաջին և երկրորդ գլխուն պատմական յառաջաբանութիւնը կարգա , ետքը անցիր : Հոբայ իօսակցութեանն երրորդ գլխուն սկիզբը , և կ'անդրադառնաս որ գրութիւնը արձակէն մէկէն 'ի մէկ բանաստեղծութեան սահմանը կը ցատքէ : Այս միայն բարձր իմաստներն ու ձեւաւոր ոճը այս փոփոխութիւնը կը ցուցնեն , հապա նաև պարբերութեանց վերջաւորութիւնն ու բաւերու կարգը զգալի կերպով տարբերած է . և այն աստիճանի մեծ է փոփոխութիւնը , ինչպէս թէ Աեսարու

Հիշատակագիրներէն Սիրգիլիօսի Եւնէականին անցնէր մէկը : Եւս չափաբառական է հաստատելու համար թէ Ս. Գրոց մէջ կը գտնուի բանաստեղծութիւն՝ բառին ամենէն ճիշդ աւամբը . և ես պիտի ցուցնեմ քիչ ետքը որ բանաստեղծութեան տեսակներուն մեծ մասին օրինակը կայ անոր մէջ : Եւ արժան է դիտել որ այս բանաստեղծութեան յարգ մը և պատիւ կու տայ բանաստեղծութեան . որովհետեւ ոչ ոք կրնայ սնոտի և արհամարհելի սեպել այն արուեստն՝ որ գործածեր են Եւտուծմէ շնչեալ հեղինակներ , և պատշաճ խողովակ մը սեպեր են՝ անով երկնային ճմարտութիւններն աշխարհիս հաղորդելու համար :

Հնագոյն ժամանակներէ 'ի վեր Եւբրայեցիք երաժշտութեան և բանաստեղծութեան ետեւէ եղան . Վատաւորաց ժամանակ կը յիշատակուին մարգարէից վարժոցներ , ուր որ հոն ընդունողներուն մէկ զբաղանքն ալ առ Եւտուած օրհնութիւններն երգել էր , որոնց կը միաձայնէին զանազան նուագարաններ : Եւ Վազաւորութեց գրքին ժ գլխուն մէջ կը տեսնենք մարգարէից պար մը որ բլրէն՝ ուր էր վարժոցը , վարկու գան մարգարէանալով , և իրենց առջեւն սաղմոսարան , օրինգ , թմբուկ և քնար կը զարնուին : Եւս երաժշտութիւնն և բանաստեղծութիւնը Վաւթի թագաւորութեան ժամանակը իրենց վերջին կատարելութեանն հասան . տապանակին ծառայութեանն համար չորս հազար Վ. և տացիք որոշուցան՝ քսանըչորս պար բաժնուած , և իրենց մի միակ զբաղանքն էր երգ երգել և գործիական երաժշտութիւն հընչեցնել հասարակաց հանդիսից միջոց : Եւսափ , Եւման և Եգիթութեմ երաժշտութեան գլխաւոր կառավարողներն էին , և քանի մը սաղմոսներու վրայի յիշատակութիւններէն անանկ մը կ'երևայ՝ որ սրբազան ընտիր քերթութեանց յօրինող ալ էին : Եւս յին Սոմարոցաց գրքին Իե գլխուն մէջ կը պատմուին Վաւթի կարգադրութիւններն երա-

ժըշտութեան և սրբազան բանաստեղծութեան վրայօք, և յայտնի կ'երևայ որ անոնք աւելի բազմածախ, չքեղ և փառաւոր էին քան ուրիշ ու և իցէ ազգաց հասարակաց հանդէսներուն մէջ տեսնուածը :

Երբայական բանաստեղծութե կազմութիւնը առանձին կերպ մը ունի . ամենայն պարբերութիւն կը բաժնուի անդամներու որ ընդհանրապէս հաւասար են իրարու և մէկը մէկալին կը նմանի իմաստովն ու ձայնիւ : Ընդհանրապէս զգացմունք մը կը յայտնէ, և երկրորդ անգամը կը կրկնէ նոյնը կամ քիչ մը ընդարձակած, կամ ուրիշ բացատրութեամբ, և երբեմն ալ նոյնը հակառակ զգացման հետ բաղդատելով, բայց անանկ կերպով՝ որ կազմութիւնը նոյն մնայ, և շուրջ շուրջանակի բառերու թիւը նոյն ըլլայ : Ըստ է բոլոր երբայական բանաստեղծութեանց բռնած ընթացքը . հին Կտակարանն որ բանալու ըլլաս, ամէն դի օրինակ կը գտնաս ըսածիս . ինչպէս օրինակի համար՝ Ան սաղմոսին մէջ . “ () օրհնեցէք զՏէր յօրհնութիւն նոր, օրհնեցէք զՏէր, ամենայն երկիր : — () օրհնեցէք զՏէր, և օրհնեցէք զանուն նորա . աւետարանեցէք օրըստօրէ զփրկութիւն նորա : — Պատմեցէք ՚ի հեթանոսս զփառս նորա, յամենայն ժողովուրդս զքանչելիս նորա : — Սեծ է Տէր, և օրհնեալ է յոյժ . ահարկու է նա ՚ի վերայ ամենայն կուռք : — Ըմենայն կուռք հեթանոսաց դեք են, և Տէր զերկինս արար ” . և այլն :

Երբայեցոյ սրբազան տաղերն աւանակ կերպով մը կապուած էին երգի հետ, որ հարկ էր որ իրենց բանաստեղծութիւնը այս ձևն առնէր : Երբաժըշտութեամբ կ'երգըցուէին, և երգեցողաց ու նուագաժուաց պարերը փոփոխակի պատասխան կու տային իրարու . օրինակի համար երբոր մէկ կողմը կը սկսէր՝ “ Տէր թագաւորեաց, ցնծացէ երկիր ”, միւս մասը կը պատասխանէր . “ ուրախ եղիցին կզղիք բազումք ” : Կը շարունակէին առջինները . “ Ընդ և

մէզ շուրջ է զնովաւ ” . կը պատասխանէին մէկալները . “ յիրաւունս և յարգարութիւն ուղղեալ է աթոռ նորա ” : Եւ այսպէսով իրենց բանաստեղծութիւնը՝ երբոր երաժշտութեան վրայ կ'առնուէր, բնականաբար կը բաժնուէր շարունակեալ դարձերու և վերադարձերու, որոնց իմաստները իրարու նման էին :

Երկրորդ Եզրայ գրքին Գ գլուխը որոշակի ըսուած է որ “ Լ տացիք փոփոխի կ'երգէին ” . և “ Եւ թան թան մը սաղմոսներուն մէջ անխաբ նշաններ կան որ այս կերպովս երգըցուելու համար շինուած են : ” Պատմաւորապէս ԻԳ սաղմոսը, որն որ կը կարծուի թէ Կտակարանաց Ըրկիցին հանդիսապէս Սիոն լեւր բերուած առթովը շինուած է, շատ ազնուական տպաւորութիւն մը ըրած պիտի ըլլայ, երբոր այս ոճով երգըցուեր է, ինչպէս խիստ աղէկ կը ցուցնէ Լ օտտհ : Եւ թագաւորելու է որ բոլոր ժողովուրդը թափօրին ետեւէն կ'երթար . “ Լ տացիք և երգեցողք այլ և այլ պարեր բաժնուած, որոնց հետ միացած էին ամենայն երաժշտական գործիքները, հանդիսին առջեւէն կ'երթային : Սաղմոսին առաջին երկու տուներուն կանխաբանութիւն ետքը, երբոր թափօրն սկսաւ սրբազան լերան վերայ ելլել, դասուն մէկ մասը հարցուց . “ Ո՞վ ելցէ ՚ի լեւան Տեառն, կամ ո՞վ կացցէ ՚ի տեղու՞ սրբութեան նորա ” : Բոլոր դասը մէկտեղ պատասխան տրուաւ . “ Որ սուրբ է ձեռք և անբիծ սրտիւ, որ ոչ առ զնանրութիւնս յանձն իւր, և ոչ երդուաւ ընդ ընկերի իւրում ” : Երբոր թափօրը Տապանակին դռներուն մօտեցաւ, դասը ամէն նուագարանաց հետ միաձայն աղաղակեց . “ Համբարձէք, իշխանք, զգրունս ձեր ՚ի վեր . համբարձցին դրունք յաւիտենից, և մտցէ թագաւոր փառաց ” : Հոս դասուն կէսը խօսքը կը կտրէ ու կը հարցնէ ցած ձայնով . “ Ո՞վ է սա թագաւոր փառաց ” : Եւ Ըրկիցը Տապանակին մէջ դրուած միջոցը՝ բոլոր դասը մեծաձայն կը պատաս-

խանէ . “ Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով, Տէր հզօր ՚ի պատերազմի ” : Եւ շատ սիրով մէջ բերի այս օրինակս , ուրովհետեւ անով կը տեսնուի որ սրբազան քերթուածոց գեղեցկութիւնն ու շքեղութիւնը որչափ երեւան կ'ելլայ՝ երբոր գիտցուին այն մասնաւոր առիթներն որոնց համար շինուեցան , և այն մասնաւոր պարագաներն որոնց մէջ գործածուեցան . և թէ որչափ այս գեղեցկութիւնը մեզի համար կորսուած է , երբայական պատմութեան և արարողութեանց մասնաւոր հանգամանքներուն վրայ անկատար տեղեկութիւն ունենալուս :

Երբայեցւոց երաժշտական տաղերուն կամ քերթուածներուն մէջ այս ոճը մտած ըլլալով, զորն որ բացատրեցի, այսինքն իրարու պատշաճող տողիւք յօրինելը, նոյնը դիւրաւ ուրիշ բանաստեղծական գրութեանց մէջ ալ մտաւ, որոնք սահմանուած չէին փոփոխակի երգըցուելու, և անոր համար ալ հարկ չէր որ նոյն կերպով շինուած ըլլային : Սակայն այդ ոճը ընտանեցեր էր իրենց ականջին, և շքեղ վեհօրութիւն մը ունէր որ առանձին եղանակաւ կը յարմարէր սրբազան իրաց . ասով է որ ինչպէս սաղմոսներուն մէջ՝ ասանկ մարգարէական գրոց մէջ ալ նոյն ընթացքը կը տեսնուի : Ինչպէս օրինակի համար Եսայեայ մէջ (ՊՎ. Կ) . “ Եւսաւորեաց, լուսաւորեաց, Երուսաղէմ, զի հասեալ է լոյս քո, և փառք Տեառն ՚ի վերայ քո ծագեցեն : Օ՛ի ահա խաւար ծածկեաց զերկիր, և մառախուղ զհեթանոսս . բայց ՚ի քեզ Տէր յայտնեսցի, և փառք նորա ՚ի քեզ երևեսցին : Եւ գնացեն թագաւորք ՚ի լոյս քո, և հեթանոսք ՚ի ծագել լուսոյ քոյ ” : Եւս կերպ գրութիւնը երբայական բանաստեղծութեան էական յատկութիւններէն մէկն է, որ շատ կը զանազանի, և մանաւանդ թէ հակառակն է յոյն և լատին բանաստեղծից բռնած ոճին :

Եւսգմութեան այս մասնաւոր եղանակէն զատ, սրբազան բանաստեղծու-

թիւնը նշանաւոր է զօրաւոր, կտրուկ, սլացական և ձեւաւոր բացատրութեան մը գեղեցկութիւններովը : Եւսի երկու յատկութիւնները իր ամենէն ընտիր նշանազգեստներն են : Եւսայ մէկը աւելի բերան երեւակայել թէ երբայեցի բանաստեղծից մի և նոյն իմաստը կրրկնութեամբ կամ հակադարձութեամբ ընդարձակելու սովորութիւնը՝ իրենց գրուածքը տկարացընէ : Բայց անոնք քաջ գիտէին անանկ ընթացք բռնել՝ որ յիշեալ պակսութեան մէջ չիյնային : Իրենց վճիռները միշտ համառօտ էին . խիստ քիչ աւելորդ բառեր կը գործածէին . և մի և նոյն իմաստին վրայ ոչ երբէք երկայն բարակ կը շարունակէին : Եւս կտրուկ և համառօտ բացատրութեամբն է որ իրենց բանաստեղծութիւնը ստացաւ մեծաւ մասամբ այն վսեմութիւնը . և այն ամենայն հեղինակք որ կ'ուզեն վսեմ ըլլալ, մեծ օգուտ կրնան քաղել՝ այս բանիս մէջ հին Եսայեային ոճին հետեւելով : Եւսով հետեւ ինչպէս որ ուրիշ տեղ ցուցուցեր եմ՝ չկայ բան մը որ անանկ հակառակ ըլլայ վսեմութեան, ինչպէս երկարաբան կամ ճապաղ գրութիւնը : Եւսային մտաց վրայ այն ատեն խորին տրւպաւորութիւն կ'ընէ մեծ գաղափար մը որ առջեւ կը հանուի՝ երբոր յանկարծակի լսէ զայն . երբոր այս տրպաւորութիւնը տեւել կու տաս, կը տկարացընես զայն : Եւ իրաւընէ ամենայն ազգաց հին նախատիպ բանաստեղծներուն մեծ մասը պարզ և կտրուկ են իրենց գրութեանը մէջ : Երկարաբանութիւնն ու աւելորդաբանութիւնը յետին ժամանակաց նմանողութիւններուն մէջ երևցան, երբոր քերթուածներու հեղինակ աւելի արուեստն ու ջանքն եղան քան թէ բնածին հանձարը :

Եւսի գիրք մը չգտնուիր որ այնչափ առատաբար սլացական և վառվռուն ձևերով ճոխ ըլլայ՝ ինչպէս Եւսրէք Գիրք . այս կէտիս վրայ արժան է քիչ մը խօսինք, որովհետեւ այս գիրքը մեզի պատիկուց ՚ի վեր ընտանեանալով (բայց

աւելի բառերուն քան թէ իմաստին կողմանէ), աչքերնէս կը փախչին այն ոճոյ գեղեցիկութիւնները, որ եթէ ուրիշ գրքի մէջ գտնուէր ըլլային՝ մասնաւոր ուշադրութիւն կ'ընէինք: Փոխաբերութիւնք, նմանութիւնք, այլաբանութիւնք և դիմառնութիւնք խիստ յաճախ են մէջը. անոնց յարգը ճանչնալու համար՝ հարկ է որ մտքով Հրէաստանի երկիրն երթանք, և աչքերնուս առջև հանենք այն տեսարաններն և այն առարկաները, որոնք միշտ նկարուած էին եբրայեցի հեղինակաց առջև: Եւ որ հաւասար ուշադրութիւն ընել կը պահանջուի ո և իցէ բանաստեղծի մը գրութեանէն անհրաժեշտ առնելու համար, որ ուրիշ երկրի և ուրիշ ժամանակի մարդ է: Եւ որովհետեւ ո և իցէ ընտիր բանաստեղծի գաղափարները միշտ բնութենէ և ժամանակակից սովորութիւններէ առնուած են, ինչու որ եթէ ասանկ չեն նէ՝ չեն կրնար կենդանի ըլլալ, ուստի իր գաղափարներուն ճշդութիւնն ու պատշաճութիւնը իմանալու համար՝ միշտ պէտք է նայինք որ իր դիրքն առնենք մենք ալ: Եւ յսպէս ընելով կը տեսնենք որ եբրայեցի բանաստեղծից փոխաբերութիւններն ու նմանութիւնները իրենց երկրին բնական առարկայից, և իրենց հասարակաց կենաց արուեստներուն և զբօսանքն առնալէն յետոյ տեսարանները առջևնիս կը հանեն:

Ինչպէս լոյսն և խաւարը, տուններն և ծաղիկները, անտառներն ու արտորէք, թէպէտ խիստ գեղեցիկ ձևեր կը մատակարարեն անոնց, կերպով մը ամենայն ժամանակաց և ամէն երկրի ամէն բանաստեղծներուն հասարակաց են: Սակայն այս տեսակ ձևերէն կատարելապէս ախորժ առնելու համար՝ գիտնալու է որ անոնցմէ շատը Հրէաստանի երկրին մասնաւոր հանգամանքներէն առաջ կու գան: Եւ երկիրը ամառնային ամիսներուն մէջ սովորաբար քիչ կամ ամենեւին անձրև չգար: Սաստիկ տաքերուն միջոցը՝ հողը անտանելի կերպով կ'այրէր. անոր

համար ջրոյ պակասութիւնը մեծ թըշուառութիւն մը կը սեպուէր, և առատ անձրև մը, կամ յորդահոսան վտակ մը բոլոր բնութեան կերպարանքը կը փոխէր, և այնչափ մեծ ախորժ կը պատճառէր հոն՝ որչափ որ այս տեսակ գեղեցիկը չեն կրնար պատճառել 'ի մեզ: Եւ ինչպէս որ վիշտը և ճախորդութիւնք ստորագրելու համար՝ կը տեսնենք որ եբրայեցի քերթողք ստէպ կը յիշատակեն ցամաք և ծարաւի երկիր մը, որուն մէջ ջուր չկայ. և ճախորդութենէ գէպ 'ի բարեբաստութիւն անցքը նկարագրելու համար, իրենց փոխաբերութիւնները ստէպ անձրև գալու, և անպատին մէջ աղբիւրներ բղխելու վերայ կը պտըտէին: Եւ յսպէս Եսայեայ մէջ 'ի Վ. Լ. — «Եւրախ լեր, անպատ ծարաւ. ցնծացէ անպատն և ծաղկեսցէ իբրև զշուշան: — Օի ջուր բղխեաց յանապատի, և գետ 'ի ծարաւուտ երկրի: Եւ եղիցի անջուրն յեղտիրս, և աղբիւր ջուրց 'ի ծարաւուտ երկրի: Եւ եղիցի ուրախութիւն հաւուց, և մակաղատեղք խաշանց. անդ մարգագետինք և խաղք», Եւ տեսակ գաղափարներ շատ ընտանի են Եսայեայ, և իր մարգարէութեանց մէջ շատ տեղ կը գտնուին:

Եւ յսպէս ալ որովհետեւ Հրէաստան լեռնային երկիր մըն էր, անոր համար անձրևային ամիսներուն ստէպ ողորումներ կը պատահէին հեղեղներուն յորդութեամբը, որոնք յանկարծակի լեռներէն վար կը գահավիժէին, ամէն բան հետերնին առնելով տանելով: Եւ ինչպէս որ ստէպ ջրոց աղաղակն ու բռնութիւնը կը յիշատակուի, և մեծ թըշուառութիւնները յաճախ բաղդատուած են հեղեղներու գահավիժելուն, որ այն երկրին մէջ անշուշտ մեծ սարսափի գաղափար մըն էր. «Եւ որք 'ի խորոց կարգացին առ քեզ, 'ի ձայն սահանաց քոց: Եւ մենայն զբօսանք քո, և ալիք քո անցին 'ի վերայ իմ», Սաղմ. ԽԱ:

Երկրին ամենէն աւելի նշանաւոր լեռները՝ Եւրանանն ու Կարմելուն

էին . առաջինը անուանի իր բարձրութեանն , և բարձր մայրեաց անտառներուն համար որ կը ծածկէին զինքը . երկրորդը՝ իր գեղեցկութեանն ու բեղնաւորութեանը , և իր որթոց ու ձիթեներաց առատութեանն համար : Ետով շատ արժանապէս ի բանան լեռը մէջ կը բերուի իբրեւ մեծ կամ չքեղ իրաց օրինակ մը , և Վարմելոս՝ իբրեւ չքնաղ և զուարթատեսիլ իրաց . “Փառքն ի բանանու տացի նմա , կ’ըսէ Եսայի (ՊՂ . ԼԵ) , և պատին Վարմելայ , ի բանան շատ տեղ փոխաբերաբար բոլոր Խորայեղացոց ժողովրդեան , տաճարին , և Եսորեստանի Թագաւորին տեղ դրուած է . Վարմելոս՝ խաղաղութեան և բարեբաւասութեան քաղցրութեանը տեղ : “Տեսիլ նորա իբրեւ զընտիր եղևնափայտից ի բանանու , , , կ’ըսէ Սողոմոն Երգ երգոցին մէջ (ՊՂ . Ե) մարդու մը գէմքին վեհութեանը վրայ խօսելով . բայց կնոջ մը գեղեցկութեանը վրայ ճառելով՝ կ’ըսէ . “Վառխքո ի վերայ քո իբրեւ զՎարմելոս , , , (Սնդ , ՊՂ . Ե) :

Ես ալ գիտեիլու է՝ որ սրբազանքեր Թողք ահարկու գաղափարներ ներկայացնելու ատեննին՝ յաճախակի իրենց ստորագրութիւնները այն տարերաց բռնութենէն , և այն բնութեան ցնցիւններէն կ’առնեն , զորոնք իրենց կըլմային մէջ կը տեսնային : Երկրաշարժները քիչ չէին հանգիստեր հոն , և կարկուտի , որոտման և կայծակի մրրիկները՝ փոթորկի և միգի հետ միացած , հրէաստանի և Երաբիոյ մէջ շատ աւելի կը պատահէին՝ քան ինչ որ աւելի բարեխառն աշխարհաց մէջ կը տեսնուի : Եսայի այսպէս կը նկարագրէ երկիրս (ՊՂ . ԻԴ) . “Ըարժելով շարժեսցի երկիր իբրեւ զտաղաւար միգապահաց . իբրեւ զարբեալն և զսխալակ՝ գլորեսցի և մի կարասցէ կանգնել , , , Եւ ժեւ սաղմոսին մէջ ալ այն տեղն որ Եստուծոյ երևման պատճառաւ սարսափը կը ստորագրէ քերթողն այս հանգամանքներով և կ’ըսէ Թէ “Երգ զխաւարն ի ծածկոյթ իւր , , , ետ զձայն

իւր ի կարկուտ և ի կայծակունս հուր , , , երևեցան աղբիւրք ջուրց , և յայտնեցան հիմունք աշխարհի , , , Թէպէտ կրնայ ըլլալ որ ակնարկութիւն մըն է ասիկայ , ինչպէս կը կարծէ Եստուծոյ Սինա լեռան վրայ իջնալուն ուսումնութեանը , սակայն աւելի հաւանական կ’երևայ որ այս ձևերն առած ըլլայ բանաստեղծը այն բնութեան ցնցիւններէն , որոնք ծանօթ էին իրեն , և որոնք մեր հիմա ունեցած գաղափարներէն աւելի զօրաւոր և աւելի վսեմ գաղափարներ կը շնչէին :

Երկրին բնական առարկաներէն զատ , Երայեցիք յոլովակի նոր գաղափարներու հիմունք կ’առնէին իրենց կրօնից արարողութիւնները , և իրենց հասարակաց կենաց զբաղմունքներն և արուեստները : Իրենք գլխաւորապէս երկրագործութեան և խաշնարածութեան կը պարապէին . աս արուեստները շատ պատուաւոր կը սեպուէին իրենց մէջ , որովհետեւ իրենց նահապետները , Թագաւորներն և մարգարէները անոնց ետեւէ եղած էին : Սա առաւելանութեան քիչ զբաղելով , և իրենց օրէնքներուն ու կրօնքին պատճառաւ բոլոր աշխարհէս զատուած ըլլալով , իրենց պետութեան ամենէն աղուոր ժամանակներուն մէջ ալ կերպով մը անծանօթ էին գեղիւութեան նրբութիւններուն : Ետով են այն յաճախ ակնարկութիւններն առ հովուական կեանս , առ դաւարի արօտս , առ ջուրս հանգստեան , և առ այն խնամս և տքնութիւն զոր հովիւ մը իր հօտին վրայ կը ցուցնէ , որոնք անոյշ փափկութիւն մը կու տան նաեւ մեր օրերուն ալ ԻԲ սաղմոսին , և Ս . Գրքին ուրիշ շատ բանաստեղծական հատուածներուն : Ետով են այն ամէն գաղափարներն որ առնուած են երկրագործական զբաղմունքներէ , խաղողին ճմլէէն , կալէն , խողանէն և յարդէն : Ես տեսակ գաղափարներէ ախորժ չառնելը մնոտի փափկութիւն ախորժ ժակի մըն է : Հովերօսի մէջ ալ հաւասարապէս յաճախ են , և աւելի մանր ստորագրուած , այնպիսի նմանութիւն

ներ՝ որ մեր հիմնական ռամբական տարազ կոչած հեանքէն առնուած են . բայց անոնց գործածութեանը մէջ ինքը շատ աւելի նուազ ճարտար է քան զսրբ բազան գրիչս , որոնք իրենց այս տեսակ բաղդատութեանցը հետ սովորաբար արժանավայել և վեհ բան մըն ալ կը խառնեն՝ զանոնք ազնուականացնելու համար : () րինակի համար ինչպիսի անբացատրելի վեհութիւն կ'առնէ Մտուածային ներկայութենէն Նսայեայ հետեւեալ գեղջկական գաղափարը (Վ. Ժէ) . « Իբրեւ զճուրս բազումն ազգք բազումք . իբրեւ ջուրց բազմաց բռնութիւն հոսանաց . և վտտեսցէ զնոսա , և բացուստ 'ի բաց հալածեսցէ : Իբրեւ զունգյարգի հոսեալ յերեսաց հողմոյ , և իբրեւ զփոշի անուոյ 'ի փոթորկէ մըրըրկեալ » :

Երայեայ բազմութիւն ակնարկութիւններ կան իրենց կրօնից ծէսերուն և արարողութիւններուն , սուրբ և անսուրբ իրաց օրինական տարբերութեանը , տաճարին սպասաւորութեւն , քահանայից զարդերուն , և իրենց պատմութեան ամենէն աւելի նշանաւոր դիպուածներուն , ինչպէս Սողոմոն կործանմանը , Մտուծոյ Սինա լեւն իջնալուն , Արամիր ծովուն հրաշալի անցքին : Երայեացոց կրօնքը կը պարունակէր յինքեան բոլոր իրենց օրէնքներն և իրենց քաղաքական օրինադրութիւնը : Ի էր արտաքին չքեղ արարողութիւններով , որ իրենց զգայարանները կը գրաւէին . իրենց ազգային պատմութեան ամէն մասին հետ կապակցեալ էր . և անոր համար կրօնքէն առնուած ամէն գաղափարները՝ իրենց առջև կարգէ դուրս յարգ և մեծութիւն ունէին , և իրենց երեւակայութիւնը կը վառէին :

Նյա ամէն ըսածներէս կը հետեւի թէ սրբազան բանաստեղծից երեւակայական մասը վերջին աստիճանի բնական և իմաստալից է . իրենց աչքին առջև տեսնուած իրական առարկաներէն անմիջապէս օրինակուած է . և ուրիշ բանաստեղծներուն շատին ունեցածէն աւելի կատարեալ է և աւելի հիմնովին

ազգային գաղափարներէն և սովորութիւններէն առնուած : Իրենց գրուածքները կարգացած միջոցնիս՝ զմեզ հըրէաստանի մէջ կը գտնանք . Ի բանաւոր արմաւենիներն ու մայր ծառերը միշտ մեզի կը նային . իրենց երկրին կերպարանքը , իրենց կլիմային հանգամանքները , ժողովրդեան սովորութիւններն և կրօնից չքեղ արարողութիւնները շարունակ առջևնիս կ'ըլլեն զանազան կերպերով :

Սրբազան բանաստեղծից գործածած նմանութիւնները սովորաբար համառօտ են : Նմանութեան մէկ մասը կ'առնեն , և ոչ թէ պզտիկ դրուագի մը չափ կ'երկնցընեն զայն , ինչպէս կան ուրիշներ որ կ'ընեն : Նյա կողմանէ թերեւս գերազանց են քան զյոյն և զլատին հեղինակս , որոնց նմանութիւնները երկայն ըլլալով՝ երբեմն սաստիկ կ'ընդհատեն պատմութիւնը , և արուեստի հետքը նշմարելի կ'ընեն . ուր ընդհանրապէս երբայեցի բանաստեղծից նմանութիւնները վառվառն երեւակայութեան մը փայլակներ են , որ շուտով մը նիւթին կը դառնան : . . .

Նյաբանութիւնն ալ շատ գործածուած է իրենց գրոց մէջ : Ուրիշ տեղ այս ձևին վրայ խօսած ատենս՝ օրինակ բերի այն գեղեցիկ այլաբանութիւնն որ Հիթ սաղմոսին մէջ կը կարդանք , ուր Իսրայելացոց ժողովուրդը այգւոյ մը հետ բաղդատուած է : Նշակները տեսակ մը այլաբանութիւն են , և ասոնցմով ճոխ է Ս. Վիրքը . թէ որ ասոնցմէ ոմանք մթին երեւան մեզի , պէտք է յիշենք՝ որ այն հին ժամանակներուն ընդհանուր սովորութիւն կար ամէն արեւելեան ազգաց մէջ սրբազան ճշմարտութիւնները խորհրդական ձևերով հաղորդելու :

ՊԼԵՐ

Կը շարունակուի :

